

منظومه‌های عاشقانه بلوچی

(تاریخچه و گزارش داستان‌ها، متن کامل منظومه‌ها
با آوانویسی، ترجمه، بررسی و تحلیل هر کدام)

دکتر عبدالغفور جهاندیده

(عضو هیئت علمی دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار)

انتشارات معین

دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار

فهرست

۱۱	..... دیباچه
۱۴	..... نشانه‌های آوانویسی
۱۷	..... ادبیات بلوچی
۱۹	..... شعر غنایی
۲۱	..... شعر عاشقانه بلوچی
۲۲	..... وصف معشوق
۳۰	..... شعر غنایی داستانی
۳۰	..... منظومه‌های داستانی غنایی در ادبیات بلوچی
۳۱	..... سیرتاریخی منظومه‌های عاشقانه بلوچی
۳۲	..... قالب
۳۲	..... وزن منظومه‌های عاشقانه بلوچی
۳۲	..... عشاق منظومه‌های غنایی بلوچی (شناخت تاریخی // شناخت قومی و ملیتی)
۳۳	..... تلمیح به داستان عشاق
۳۵	..... درونمایه منظومه‌های عاشقانه بلوچی
۳۷	..... بزم و رزم
۴۰	..... پیام‌های عاشقانه
۴۲	..... نیرنگ و فریب
۴۳	..... مانع یا گره داستانی
۴۴	..... آغاز و انجام داستانهای عاشقانه بلوچی

.....	آغاز داستانها	۴۴
.....	انجام داستانها (غمنامه // شادی نامه)	۴۵
.....	فهرست داستانهای منظوم عاشقانه	۴۷
.....	داستان هانی و شیمرید	۴۹
.....	معرفی داستان هانی و شیمرید	۴۹
.....	معرفی کوتاه شخصیت‌های مهم داستان	۵۰
.....	گزارش داستان هانی و شیمرید	۵۵
.....	دوران نامزدی	۵۶
.....	هانی در قصر چاکر و آغاز عشق شیمرید	۶۲
.....	آوارگی و آشفتگی شیمرید	۶۵
.....	سرانجام زندگی هانی و شیمرید	۶۹
.....	ساختار منظومه‌های داستان هانی و شیمرید	۷۰
.....	تحلیل و بررسی داستان	۷۱
.....	سنجش داستان هانی و شیمرید با داستان لیلی و مجنون	۷۷
.....	متن داستان: روایت هانی از ماجرای خود و شیمرید	۸۲
.....	متن داستان: پیام شیمرید به هانی	۹۶
.....	متن داستان: پیام شیمرید به هانی	۱۰۸
.....	متن داستان: آمدن شیمرید پیش هانی به صورت ناشناس	۱۱۴
.....	متن داستان: رفتن پنهانی شیمرید به خانه چاکر به قصد ضربه زدن به او	۱۲۶
.....	متن داستان: پیام هانی به میرچاکر و درخواست طلاق از او	۱۳۸
.....	متن داستان: سرانجام زندگی هانی و شیمرید	۱۴۴
.....	داستان شهداد و مهناز	۱۵۶
.....	معرفی داستان و منظومه‌های آن	۱۵۶
.....	معرفی کوتاه شخصیت‌های داستان شهداد و مهناز	۱۵۶
.....	گزارش داستان شهداد و مهناز	۱۵۹
.....	تحلیل و بررسی داستان شهداد و مهناز	۱۶۳
.....	آیین ور	۱۷۳
.....	واژه ور	۱۷۳
.....	آیین ور در ایران باستان	۱۷۳
.....	چگونگی اجرای مراسم وردر ایران باستان	۱۷۴

.....	آیین ور در ادبیات فارسی	۱۷۶
.....	داستان گذرکردن سیاوش از آتش	۱۷۶
.....	داستان ویس و رامین	۱۷۸
.....	حکایت جواب دهری که منکر الوهیت است و عالم را قدیم می گوید	۱۷۹
.....	آیین ور در بلوچستان	۱۸۰
.....	پیشینه آیین ور در فرهنگ و ادب بلوچی	۱۸۱
.....	برخی از همانندیهای داستان سیاوش و سودابه با داستان شهداد و مهناز	۱۸۴
.....	منظومه‌های شهداد و مهناز	۱۸۵
.....	متن منظوم داستان شهداد و مهناز ۱	۱۸۶
.....	متن منظوم داستان شهداد و مهناز ۲	۲۰۰
.....	ماجراهای بییگر	۲۱۸
.....	معرفی شخصیت‌های اصلی داستان	۲۱۸
.....	گزارش ماجراهای بییگر	۲۲۰
.....	ماجرای نخست: بییگر و گرانا	۲۲۰
.....	ماجرای دوم: بییگر و سدو دختر قبیله لاشار	۲۲۱
.....	بررسی و تحلیل منظومه‌ها و ماجراهای بییگر	۲۲۶
.....	ساختار منظومه‌ها	۲۲۶
.....	درونمایه و سبک منظومه‌ها	۲۲۶
.....	متن منظومه‌ها	۲۲۷
.....	متن منظومه ماجرای نخست (بییگر و بانوی لاشاری)	۲۲۸
.....	متن ماجرای دوم (بییگر و گرانا)	۲۴۴
.....	داستان سسی و پنون	۲۶۰
.....	معرفی داستان	۲۶۰
.....	منظومه‌های داستان سسی و پنون	۲۶۲
.....	معرفی شخصیت‌های اصلی داستان	۲۶۳
.....	قدمت داستان	۲۶۴
.....	گزارش داستان سسی و پنون	۲۶۵
.....	سرگذشت سسی	۲۶۵
.....	به هوش آمدن سسی	۲۶۹
.....	به هوش آمدن پنون	۲۶۹

۲۷۰	بررسی و تحلیل داستان و منظومه بلوچی سسی و پتون
۲۷۴	سنجش داستان سسی و پتون با برخی از داستانهای منظوم فارسی
۲۷۶	متن منظوم داستان سسی و پتون
۲۹۲	مست و سَمَو
۲۹۲	تَوکلی مست
۲۹۴	شعر و شاعری مست
۲۹۶	شیرین و دوستین
۲۹۶	معرفی داستان شیرین و دوستین و منظومه‌های آن
۲۹۷	منظومه کهن
۲۹۷	منظومه دوم
۲۹۷	گزارش داستان
۲۹۷	بخش نخست
۳۰۲	بخش دوم
۳۰۵	بخش سوم
۳۱۰	بخش چهارم
۳۱۰	بخش پنجم
۳۱۱	بخش ششم
۳۱۳	بخش هفتم
۳۱۹	ویژگیهای ساختاری منظومه دوم داستان شیرین و دوستین
۳۲۰	بررسی درونمایه منظومه دوم داستان شیرین و دوستین
۳۲۲	لَا و سازین
۳۲۲	معرفی داستان لا و سازین
۳۲۲	گزارش ماجرای لا
۳۲۴	گزی چنو
۳۲۵	منظومه‌های لا در فراق سازین
۳۲۸	متن منظومه لا و سازین ۱ پیغام لا به سازین
۳۳۴	عکس العمل سازین در برابر شنیدن خبر مرگ لا
۳۳۶	پاسخ لا به سازین با زبان حال
۳۳۸	متن منظومه لا و سازین ۲
۳۴۰	متن منظومه لا و سازین ۳

۳۴۳	کیا و سدو
۳۴۳	معرفی داستان و منظومه کیا و سدو
۳۴۴	گزارش داستان
۳۴۵	بررسی و تحلیل داستان کیا و سدو
۳۴۵	ساختار منظومه کیا و سدو
۳۴۶	درونمایه و سبک داستان کیا و سدو
۳۴۸	متن منظومه کیا و سدو
۳۶۸	حیدر و سمنبر
۳۶۸	معرفی داستان و منظومه حیدر و سمنبر
۳۷۰	گزارش داستان
۳۷۳	بررسی و تحلیل داستان و منظومه حیدر و سمنبر
۳۷۸	متن بلوچی منظومه حیدر و سمنبر
۳۹۸	عزت و میرک
۳۹۸	معرفی داستان
۴۰۰	شعر عزت
۴۰۲	نمونه‌ای از اشعار منسوب به عزت
۴۰۲	مرثیه در سوگ میرک
۴۰۷	یادداشت‌ها
۴۲۳	کتاب‌نامه

دیباچه

شعر و ادبیات منظوم بلوچی، بخشی از ادبیات ایرانی است که در ایران، گمنام مانده است. در چند دهه اخیر برخی از پژوهشگران مردمشناس و تاریخ‌نویس، در ضمن نوشته‌ها و آثار خود اشاراتی بسیار مختصر و گذرا در باره چند منظومه و داستان بلوچی داشته‌اند.

پیشینه پژوهش در شعر بلوچی، به اواخر قرن نوزده میلادی برمی‌گردد. پژوهشگران انگلیسی، نخستین کسانی بودند که به گردآوری شعر کهن بلوچی - که تا آن زمان شفاهی بود - پرداختند. مشهورترین این پژوهشگران، آقای «لانگ ورث دیمز» مؤلف کتاب *Popular poetry of the baloches* (شعر عامه بلوچ) است. زمانی که هندوستان مستعمره انگلیس و بلوچستان شرقی جزو خاک هندوستان به شمار می‌آمد، دیمز یکی از مأمورین دولت انگلیس در کشور هندوستان بود. دیمز در مقدمه کتاب خود می‌نویسد: «اشعار بلوچ تا پیش از سال ۱۸۴۰ ناشناخته بود. تا این که شخصی به نام لیچ (Leech) نخستین کسی بود که در این سال، نمونه‌هایی از شعر بلوچی را در نوشته‌ای زیر عنوان *طرحی از زبان بلوچی*، در مجله انجمن آسیایی بنگال به چاپ رساند. چند سال پس از مرگ لیچ، ر. برتن (R. Burton) ترجمه انگلیسی سه تصنیف بلوچی را بدون نقل متن بلوچی، در سال ۱۸۷۷ در کتاب *بازدید از سند* چاپ کرد. دیمز پس از لیچ در سال ۱۸۷۵ به گردآوری اشعار و تصنیف‌های بلوچی در برخی از قبیله‌های شرق یا شمال بلوچستان و نواحی سرزمین سند پرداخت و نمونه‌هایی از این اشعار را برای نخستین بار در سال ۱۸۸۱، در مقاله‌ای به نام *طرحی از زبان بلوچی شمالی*، در همان مجله آسیایی بنگال به چاپ رساند. پس از این که

دیمز، بلوچستان را ترک کرد، ت. م. مایر (T. M. Mayer) کار او را ادامه داد و نمونه‌هایی را در سالهای ۱۹۰۰ و ۱۹۰۱ منتشر کرد.^۱ (Dames; 1988; pp. xiii-xiv)

در نیم قرن اخیر پژوهشگرانی در پاکستان، برخی از اشعار و منظومه‌های بلوچی را گردآوری و چاپ کرده‌اند؛ البته قریب به اتفاق آنها از نظر شیوه‌های پژوهش، علمی نیستند و در ضمن کار آنها محدود به ایالت بلوچستان در پاکستان بوده است و به بلوچستان ایران دسترسی نداشته‌اند.

این جانب سالهاست در کنار تحصیلات دانشگاهی خود در رشته زبان و ادبیات فارسی و تدریس در مراکز دانشگاهی، بی‌وقفه در حال پژوهش در باره زبان و ادبیات بلوچی هستم. حاصل پژوهش چندین ساله‌ام چندین دفتر است که تعدادی را به چاپ سپرده و برخی دیگر برای چاپ شدن در نوبت هستند.

انگیزه فراهم آوردن این دفتر و دفترهای دیگر، شور و اشتیاق فراوانی بود که برای شناساندن ادبیات بومی بلوچستان و زبان مادری خود احساس می‌کردم.

شیوه پژوهش در گردآوری اشعار و سروده‌های بلوچی، بیشتر میدانی بوده است. اما در بحث سنجش‌های ادبی و برخی از توضیحات، از کتابها و تالیفات استادان و نویسندگان بسیاری، بهره برده‌ام.

منبع بنیادین متهای بلوچی چاپ شده در این کتاب، روایت راویان و برخی از خنیاگران بلوچستان است. از جمله آنها، دکلمه‌ها و آوازهای خنیاگر بزرگ معاصر، شادروان استاد کمالان هوت^۲ است. استاد کمالان برخی از این منظومه‌ها را در حضور این جانب خوانده است و برخی دیگر را، علاقه‌مندان دیگری به مناسبت‌های گوناگون، در نوار کاست ضبط کرده‌اند که از آنها نیز در این پژوهش بهره برده‌ام. علاوه بر این، از روایت‌های برخی از راویان منطقه کاروان و زرآباد و منابع شفاهی و مکتوب دیگری هم استفاده شده است.

در این کتاب، در ثبت منظومه‌ها، کوشش شده است که تلفظ و نوشتن واژه‌ها، بر بنیاد گویش مکرانی باشد. این گویش از میان گویشهای گوناگون زبان بلوچی، ادبی‌تر و جنبه نوشتاری آن بیشتر رایج است. رسم الخط به کار رفته در واژه‌ها و متون بلوچی این کتاب، بیشتر بر مبنای شیوه رایج سیدظهورشاه هاشمی^۴ است. این رسم الخط در میان نویسندگانی که بلوچی می‌نویسند یا می‌خوانند، بیشتر طرفدار دارد. کلیه متون و واژه‌های بلوچی، در کنار رسم الخط بلوچی، به خط لاتین نیز نگارش

یافته‌اند تا تلفظ و خواندن آنها آسانتر باشد.

هر شعر پس از نقل از روایت‌های در دسترس، مورد تصحیح و ویراستاری این جانب قرار گرفته است در معنی اشعار کوشش شده است، تا لفظ به لفظ باشد، تا حدی که بتوان معنی و درونمایه آنها را دریافت. از ترجمه آزاد خودداری شده است تا خوانندگان و علاقه‌مندان ادبیات و زبانهای ایرانی، طبیعت و ساختار زبان و ادب بلوچی را در سنجش با زبان و ادب فارسی، آسانتر دریابند.

گفتنی است که این کتاب را پس از کتاب حماسه‌سرایی در بلوچستان به نشر می‌سپارم که در دبیاچه بلند آن، در باره تاریخچه بلوچستان و قوم بلوچ پرداخته‌ام و ضرورتی ندیدم که دوباره آن مطالب را در این دفتر بیفزایم.

این جانب وظیفه خود می‌داند که از ریاست محترم دانشگاه دریانوردی و علوم دریانوردی چابهار جناب آقای دکتر اکاتی و همکاران گرامی‌ام دکتر سیاره، دکتر خوش‌سیما، دکتر هراتی و دکتر کیانی و سرکار خانم دکتر عطاران که در چاپ این کتاب با من همکاری کردند، سپاسگزار باشم.

از همگی استادان ارجمندم که مرا در نوشتن این کتاب یاری و تشویق کردند، سپاسگزاری می‌کنم، بویژه دکتر میرجلال‌الدین کزازی و خانم دکتر معصومه موسایی و دکتر اورنگ ایزدی که هر کدام از آنها پیشنهادها و نکات دقیقی را به این جانب یادآوری کرده‌اند. و از مدیر محترم انتشارات معین جناب آقای صالح رامسری که چاپ این کتاب را با روی گشاده پذیرفتند و چون همیشه گامی دیگر در گسترش و احیای ادب ایران زمین برداشتند نیز سپاسگزارم.

از خانواده محترم خود و دوستان عزیزمی که در مراحل تحقیق و نوشتن این کتاب، قبول زحمت فرمودند و با این جانب همکاری کردند، آقایان احمد ملازهی و عبدالرحمان طاهرپور تشکر و قدردانی می‌کنم. آقای محمدحسین رئیسی دوست فرهنگ دوستم، همواره مشوق اینجانب در پژوهشهای ادبی و فرهنگی بومی بلوچستان بوده‌اند؛ کمک‌های مادی و معنوی وی در چاپ این دفتر پوشیده نیست، بنابراین وظیفه خود می‌دانم که از وی سپاسگزار باشم.